

TIJORAT BANKLARIDA KASSA ISHINI TASHKIL ETISH, NAQD PUL VA BOSHQA QIMMATLIKLARNI INKASSATSIYA QILISH AUDITI

Yusupova Sevara Ixomjonovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistri

jumaboyevakumush1136@gmail.com

Tel: +998881981136

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi rivojlanishining hozirgi sharoitida pul iqtisodiy faoliyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Shu sababli, moddiy boyliklarni yetkazib berish va xizmat ko'rsatishi bilan bog'liq barcha operatsiyalar pul hisob-kitoblari bilan yakunlanadi hamda banklar zimmasiga yuklatiladi. Iqtisodiyotni rivojlantirishning hozirgi holatida keng islohotlarni amalga oshirish, jamiyatni barcha jabhalarini tubdan o'zgartirish, mamlakat bank tizimini kassa ishini tashkil etish va naqd pul va qimmatli qog'ozlar bozorida investitsiya faoliyatini amalga oshirishdek kerakli bo'lgan yangi va asosiy vazifalar belgilab berildi.

Kalit so'zlar: Ichki audit, moliyaviy hisobot, kassa, iqtisod, xalqaro standart, kassa operatsiyalari, naqd pul, inkassatsiya, tijorat banklari, memorial order, akkreditivga ariza.

Аннотация: В данной статье показано, что в современных условиях развития Республики Узбекистан деньги являются неотъемлемой частью экономической деятельности. Поэтому все операции, связанные с доставкой и обслуживанием материальных ценностей, завершаются денежными расчетами и возлагаются на банки. В современном состоянии развития экономики определены новые и основные задачи, необходимые для осуществления широких реформ, коренного изменения всех аспектов жизни общества, организации кассовой работы банковской системы страны и осуществления инвестиционной деятельности на рынке наличных денег и ценных бумаг.

Ключевые слова: Внутренний аудит, финансовая отчетность, касса, экономика, международный стандарт, кассовые операции, наличные деньги, инкассация, коммерческие банки, мемориальный ордер, заявка на аккредитив.

Abstract: In this article, money is an integral part of economic activity in the current conditions of the development of the Republic of Uzbekistan. Therefore, all transactions related to the supply and service of material goods are completed with monetary calculations and entrusted to banks. In the current state of the development of the economy, new and basic tasks were set, which are needed, such as the implementation of broad reforms, the radical transformation of society in all aspects, the organization of cash work of the country's banking system and the implementation of investment activities in the cash and securities market.

Keywords: Internal audit, financial reporting, cash register, economics, international standard, cash transactions, cash, collection, commercial banks, memorial order, letter of credit application.

Kirish.

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida kassa ishini ya'ni kassa kitoblari, kassa jurnallari, blankalar va varakalarni rasmiylashtirish elektron shaklda yo'lga qo'yilishini tashkil etish, ichki audit tekshiruvda yuzaga kelgan muammolarni bartaraf etish orqali, kassa operatsiyalardan oqilona foydalanish bo'yicha ilmiy jixatdan asoslangan taklif va tavsiyalarni ishlab chikishdan iborat.

Banklarda kassa ishlarining tashkil etilishi-pul aylanmasi naqd pul aylanmasi hamda naqdsiz pul aylanmasini o'z ichiga oladi. Naqd pulsiz pul aylanmasi butun pul aylanmasining 80-90%ini tashkil etadi. Naqd pulsiz pul aylanmasi asosan korxonalar va tashkilotlar, ular bilan soliq nazorati, sug'urta, pensiya va boshqa fondlar bilan bo'ladigan hisob kitoblarida o'z aksini topadi. Aholi va turli korxonalar va tashkilotlar, aholi guruhlari o'rtasidagi hisob-kitoblar naqd pul yordamida amalga oshiriladi. Masalan, aholiga ish haqi, nafaqa, mukofot, gonorar, xizmat safari harajatlari to'lashda va, aksincha, aholi tomonidan savdo tashkilotlari, maishiy xizmat, madaniy oqartuv tashkilotlari, dehqon bozori, oziq-

ovqat va kiyim-kechak bozorida aholi guruhlari o'rtasidagi aloqalarda naqd pul ishtirok etadi.

Adabiyotlar sharhi.

“Firmada qiymati tushunchasi aksiyadorlar, menejerlar uchun ahamiyatli bo'lib, potentsial investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun global miqyosda muhim hisoblanadi, chunki u firmaning qiymatini o'lchaydi va ijobiy jamoatchilik qarashini keltirib chiqaradi. Naqd pul boshqaruvini takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlarga qaramay, Keniyadagi tijorat banklari umumiy ishlashi pasayish tendentsiyasida, shuning uchun tijorat banklarining moliyaviy qiymatining salbiy ta'siri. asosiy maqsad sifatida naqd pulni boshqarishning Keniyadagi tijorat banklarining moliyaviy qiymatiga ta'sirini baholash” (A.Calystus, E.Kiganda va J.Otsyulah, 2022).

“Banklar o'zlarining likvidlik xavfini optimallashtirish, ularning umumiy tanlovi bilan bog'liq tashqi omillarni hamda moliyaviy tizim xavfi hisobga oladilar. Keniyadagi bank sektori likvidlik bilan bog'liq muammolarga va moliyalashtirishdan bozor xavflarigacha duch kelgan. Tadqiqotning maqsadi pul zaxiralarining ta'sirini baholash hamda Keniyada tijorat banklarining ishlashi hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, naqd pul zaxiralari kuchli salbiy ta'sirga ega bo'lib, kapitalning rentabelligi bilan o'zaro bog'liqlik, kapitalning ishlashi bilan sezilarli salbiy munosabatlarni beradi. Tadqiqot banklarga naqd pul zaxiralarini minimallashtirish va buning o'rniga sarmoya kiritishni tavsiya qildi, samarali investitsiyalar bu - pul, ularning manbalari sifatida diversifikatsiya va investitsiyalarni diversifikatsiya bu mablag'lar hisoblanadi” (J.Aloys, A. Vitalis va O. Simeyo, 2018).

“Tijorat banklari tomonidan mijozlarga xizmat ko'rsatishda albatta zamon talablari asosida, yangi texnologiyalardan foydalangan holda, mijozlarga qulayliklar yaratgan holda xizmat ko'rsatishi banklararo raqobat bozorida muhim talablardan hisoblanadi. Aks holda bankning mijoz uchun kurashda mag'lub bo'lishi holatiga olib kelishi mumkin. Bunda banklar doimiy tarzda mijozlarga ko'rsatilayotgan masofaviy xizmatlari turlari va sifat darajasini tahlil qilib borgan holda o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishadilar. Bugungi kun nuqtai-nazaridan olib qaraganda, kelajak raqamli (onlayn) bank xizmatlari asosida faoliyatini yuritadigan banklar bajaradigan faoliyatini rag'batlantiradi” (Z.Z.Xudayberganova, 2022).

“Bank aktivlari likvidliligi – tijorat banklari aktivlarining qanchalik darajada tez pul mablag'iga aylanishi va shu orqali bankning barcha pul majburiyatlarini o'z vaqtida, to'liq va uzluksiz bajarilishini ta'minlash, uning ishonchliligi va iqtisodiy rivojlanish ehtiyojlariga muvofiq mablag'larning etarililigini belgilaydi. Bank aktivlari likvidliligi tijorat banklarining depozitorlari, kreditorlari va aksiyadorlari oldidagi majburiyatlarini o'z vaqtida bajarilishini, yuridik va jismoniy shaxslarning bo'sh pul mablag'larini jalb qilish, kredit berish va investision faoliyatini rivojlantirish qobiliyatidir” (B.B.Izbosarov, 2022).

“Jahon iqtisodiyotida pul kapitalining doimiy ravishda to'lib-toshganligi mavjud bo'lib, bu erda moliyaviy oqimlarning o'zagi moddiy ishlab chiqarish sohasi bo'lib, bu oqimlarning yo'nalishiga birinchi navbatda iqtisodiyotning holati, o'zaro erkinlik ta'sir qiladi. Mamlakatlar o'rtasidagi savdo va boshqalar. Xalqaro valyuta munosabatlarning rivojlanishi mamlakat ishlab chiqaruvchi kuchlarining o'sishi, kapital, tovar va xizmatlarning jahon bozorining vujudga kelishi, xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashishi, jahon xo'jalik tizimining shakllanishi, xalqaro miqyosda xalqaro va

iqtisodiy munosabatlarning kuchayishi bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlarning globallashuvi" (N.X.Tursunov, 2023).

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot jarayonida O'zbekistonda tijorat banklarida kassa ishi, bugungi holati va rivojlantirish istiqbollarning nazariy asoslari o'rganildi, kassa ishini tashkil etish, naqd pul va boshqa qimmatliklarni inkassatsiya qilish auditini olib borish, istiqbolda rivojlanish ko'rsatkichlari tahlil qilindi, shuningdek mantiqiy fikrlash, induksiya, deduksiya va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar.

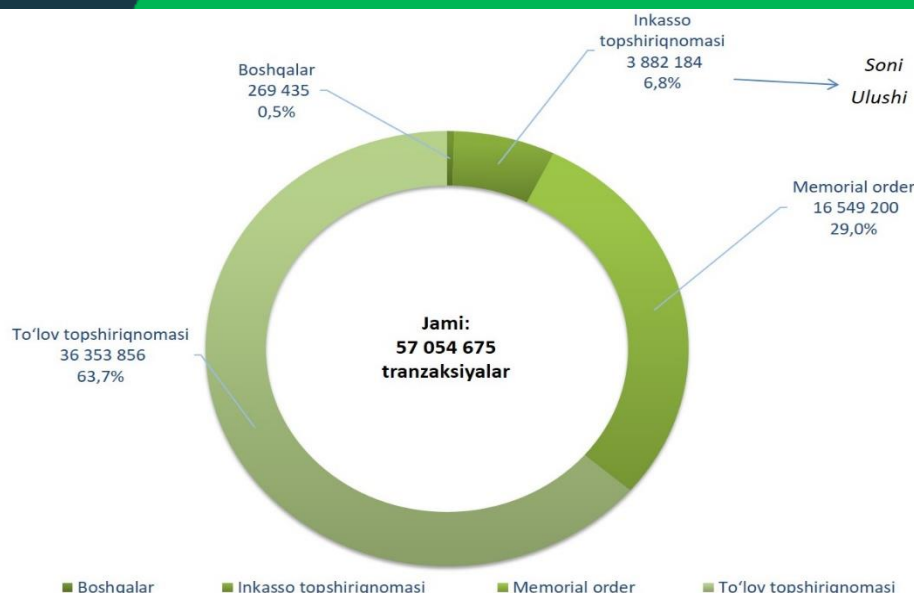
Har bir tijorat bankida korxonalar va tashkilotlarga kassa xizmatini ko'rsatish uchun bir qancha kassalar tashkil etiladi, ya'ni bank muassasasi o'z tarkibida tarkibiy bo'linma-kassa operatsiyalari bo'limiga ega.

Pul yoki boshqa boyliklarni qabul qilish va berish uchun kassa operatsiyalari bo'limi tarkibida quyidagi kassalar tashkil etiladi. Kirim kassasi, chiqim kassasi, kirim-chiqim kassasi, maydalab berish kassasi, kat'iy hisobda turadigan blankalarni berish kassasi, kechki kassalar tashkil etiladi. Ko'rsatib o'tilgan kassalar kassa operatsiyalari hajmi va kassa xodimlarining belgilangan shtatidan kelib chiqqan holda bank muassasasi farmoyishiga binoan tashkil etiladi. Yirik bank muassasalarida kassa operatsiyalari bo'limini boyliklar bilan ishlashdan ozod etilgan xodim, ya'ni kassa operatsiyalari bo'limining boshlig'i hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi hududida to'lovlarni amalga oshirishda quyidagi to'lov hujjatlaridan foydalaniladi:

- to'lov topshiriqnomasi;
- to'lov talabnomasi;
- inkasso topshiriqnomasi;
- memorial order;
- akkreditivga ariza;
- kirim va chiqim kassa to'lov hujjatlari.

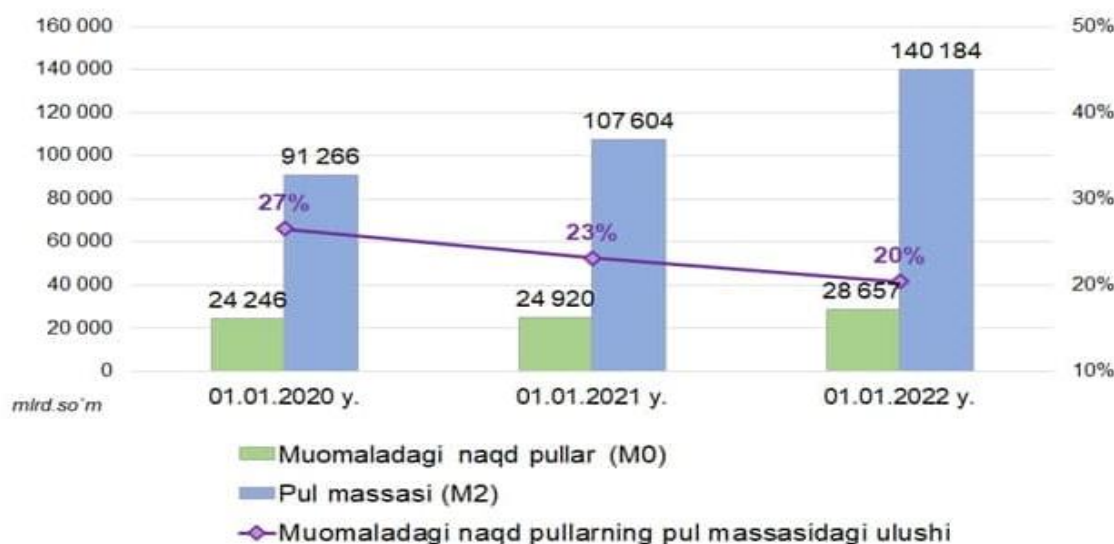
To'lov topshiriqnomasi - mijozning unga xizmat ko'rsatuvchi bankka o'z hisobvarag'idan topshiriqnomada belgilangan summani mablag'larni oluvchining hisobvarag'iga o'tkazish to'g'risidagi topshirig'i nazarda tutilgan to'lov hujjatidir. To'lov talabnomasi - mablag'larni to'lovchining hisobvarag'idan unda ko'rsatilgan summani to'lash to'g'risidagi mablag'larni oluvchining talabi nazarda tutilgan to'lov hujjati hisoblanadi. Inkasso topshiriqnomasi - unda ko'rsatilgan mablag'larni to'lovchining banki hisobvarag'idan so'zsiz ravishda hisobdan chiqarish bo'yicha mablag'larni oluvchining topshirig'i nazarda tutilgan to'lov hujjati. Akkreditivga ariza - mablag'larni to'lovchi tomonidan shartnomada ko'rsatilgan summani oluvchining akkreditiv bo'yicha hisob-kitoblar uchun ochilgan bank hisobvarag'iga o'tkazishida qo'llaniladigan to'lov hujjati.

1-rasm. Markaziy bankning banklararo to'lov tizimi orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar soni

Manba: Markaziy Bank ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi. Bank tizimi faoliyati ko'rsatkichlari - O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (cbu.uz)

Keltirilgan tahliliy ma'lumotdan shuni aytish mumkinki, banklararo to'lov tizimlari orqali amalga oshirilgan operatsiyalar soni hamda ulushi keltirilgan bo'lib shulardan, inkasso topshiriqnomasi 3 882 184 tani ya'ni 6.8%ni tashkil qilmoqda, banklarda ushbu holatni naqd pul va boshqa qiymatliklarni banklararo harakatida ko'rishimiz mumkin. Shu o'rinda muomaladagi naqd pul massasi holati O'zbekistondagi holati bo'yicha quyidagi tahliliy ma'lumotni keltirish mumkin, ya'ni, O'zbekistonda muomaladagi naqd pullarning pul massasidagi ulushi 2022-yil boshida 20%ni tashkil etgan.

2-rasm. Muomaladagi naqd pullarning pul massasidagi ulushi dinamikasi

Manba: Markaziy Bank ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi. Bank tizimi faoliyati ko'rsatkichlari - O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (cbu.uz)

2022-yil 1-yanvar holatiga muomaladagi naqd pullarning umumiy pul massasidagi ulushi 20 foizni tashkil qilib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan 3 foiz bandga pasaydi. YIMga nisbatan ulushi esa 4,1 foizdan 3,9 foizgacha pasaydi. Shuningdek, O'zbekistonda

pul agregatlari holati statistik ko'rsatkichlarga asosan, 2024-yil 1 chorak holatiga ko'ra keng ma'noda pul massasi 206 219 mlrd.so'mni tashkil qilgan.

1-jadval

O'zbekistonda banklararo to'lov tizimi orqali amalga oshirilgan eng ko'p hisob-kitoblarda qo'llanilgan inkasso topshiriqnomasi bo'yicha 2024-yil yanvar oyi uchun ming. so'm

№	Bank nomi	Inkasso topshiriqnomasi	
		soni	summasi
1	Markaziy bank	26	826,084
2	Milliy bank	13,206	58,973,705
3	O'z sanoatqurilishbanki	11,311	87,445,369
4	Agrobank	65,575	126,652,771
5	Mikrokreditbank	17,917	14,280,891
6	Xalq banki	22,849	18,056,168
7	Garant bank	3,480	3,466,065
8	Biznesni rivojlantirish banki	10,559	15,483,716
9	Turonbank	5,772	13,536,265
10	Hamkorbank	18,093	34,769,587
11	Asaka bank	8,029	17,799,401
12	Ipak Yo'li banki	12,320	23,871,607
13	Ziraat bank Uzbekistan	583	2,379,155
14	Trastbank	6,634	23,406,111
15	Aloqabank	5,488	11,629,157
16	Ipoteka-bank	23,014	52,620,090
Hujjat turi bo'yicha jami		254,546	599,857,361

Yuqorida keltirilgan tahliliy ma'lumotlar asosida tijorat banklarida tashkil qilingan hamda amalga oshirilayotgan kassa ishi holati, naqd pul, pul massalari hamda ular bilan bog'liq inkasso topshiriqnomalari holatlari ko'rib chiqildi, shular asnosida aytish mumkinki, Banklarni kassa ishini tashkil etish hamda tekshirish amalda shuni ko'rsatadiki, ko'p hollarda bankning ichki instruktiv materiallari va nizomlari ishlab chiqilmagan. Bularga banklarning ichki nizomi va mansabdor shaxslarni me'yoriy hujjatlari, burchlarini taqsimoti va naqd pul va boshqa qiymatliklarni inkassatsiya qilish to'g'risidagi qarori kabilar tekshirilishidir. Bularni borligi banklarda kassa ishi yurituvchisini ratsional tashkil qilishga yordam beradi va xodimlarni o'z vazifalariga bo'lgan mas'uliyatini oshiradi. Naqd pul berish uchun shartnomaga xulosa yasashga va xizmat ko'rsatish jarayonida banklar tomonidan tashkiliy-huquqiy va iqtisodiy xarakterdagi xatolarga yo'l qo'yilmoqda. Ko'p hollarda bankdan qabul qilinayotgan hujjatlar to'liq emasligi yoki to'la rasmiylashtirilmagani aniqlanmoqda.

Xulosa va takliflar.

Xulosa o'rnida tijorat banklarida kassa ishini tashkil qilish bilan bog'liq operatsiyalar mamlakatda bank sohasini rivojlantirishning ustuvor vazifalaridan biri sifatida qayd qilish mumkin shuningdek, tijorat banklarida kassa ishi, naqd pul va boshqa qiymatliklar bilan bog'liq operatsiyalar hamda ularning nazorati, auditi ushbu sohadagi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatning iqtisodiy salohiyati va tijorat banklarining muhofazasi bilan bog'liq ushbu masalada belgilangan qonun-qoidalarga qat'iy amal qilinishini ta'minlash muhim hamda ushbu jarayonning nazoratini muntazam tashkil qilish, auditini xorijiy tajribalar

asnosida yanada takomillashtirish rivojlanayotgan mamlakatimizning bank sohasi uchun dolzarb hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida mavjud tijorat banklarida kassa ishini tashkil etish, naqd pul va boshqa qimmatliklarni inkassatsiya qilish auditi takomillashtirishva rivojlantirish uchun quyidagi takliflarga bildirib o'tmoqchimiz:

- banklarda kassa ishida inson omilini kamaytirish va bu sohada rivojlangan davlatlar tajribalarini o'rgangan holda yechim topish;

- tijorat banklari uchun ushbu operatsiyalarini amalga oshirishda bir qancha yengilliklar yaratish va bank sohasini yanada rivojlantirishni chora-tadbirlar olib borish;

- tijorat banklarida kassa ishini tashkil etish, naqd pul va boshqa qimmatliklarni inkassatsiya qilish auditini takomillashtirish uchun xorijiy tajribalarni o'rganish hamda milliyalashtirish orqali sohada keng qo'llash;

- tijorat banklarida yuqorida keltirilgan holatlar bo'yicha qonunchilikni soddalashtirish hamda takomillashtirish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar/Литература/Reference:

1. A.Calystus, E.Kiganda va J.Otsyulah(2022), "Cash Management and Financial Value of Commercial Banks in Kenya" American Journal of Accounting ISSN 2789-3156 (Online) Vol.4, Issue 1, pp 50 - 58, 2022

2. Oganda, A. J., Mogwambo, V. A., & Otieno, S. (2018). Effect of Cash Reserves on Performance of Commercial Banks in Kenya: A Comparative Study between National Bank and Equity Bank Kenya Limited. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 8(9), 685–704.

3. Z.Z.Xudayberganova (2022) "Тижорат банкларида масофавий банк хизматларини такомиллаштириш йўналишлари" Moliya va Bank ishi Jurnalı 3 (2022), 22-28.

4. V.B.Izbosarov (2023) "Тижорат банклари активлари ликвидлигини таъминлашнинг долзарб масалалари" Moliya va Bank ishi Jurnalı 4 (2022), 22-28.

5. N.X.Tursunov (2023) "BANKLARDA VALYUTA OPERATSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI" Innovations in technology and science education, SJIF:2023: 5.505.

6. Markaziy Bank ma'limotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi. [Bank tizimi faoliyati ko'rsatkichlari - O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki \(cbu.uz\)](https://www.cbu.uz)